

är nog få som aldrig har behövt fundera över tilltalsfrågor vid ett eller annat tillfälle. I avhandlingens slutackord framhåller Maria Fremer att hon gjort sin undersökning »med den bredare allmänheten i åtanke» (s. 221) och framför förhoppningen att avhandlingen ska vara av intresse också för den publiken. Jag är övertygad om att så är fallet.

Litteratur

- Linder, Nils, 1886: Regler och råd angående svenska språkets behandling i tal och skrift. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
- Noreen, Adolf, 1903: Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Första bandet. Lund: C.W.K. Gleerups Förlag.
- Tykesson-Bergman, Ingela, 2006: Samtal i butik. Språklig interaktion mellan biträden och kunder. (Stockholm studies in Scandinavian philology 41.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Wellander, Erik, 1939: Riktigt svenska. En handledning i svenska språkets vård. Stockholm: Svenska Bokförlaget P.A. Norstedt & Söner.

Björn Melander

Loenheim, Lisa: Att tolka det sammansatta. Befästning och mönster i första- och andraspråkstalaras tolkning av sammansättningar. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 43.) Diss. 274 s. Göteborgs universitet 2019. ISSN 0348-7741, ISBN 978-91-87850-02-8.

Lisa Loenheim undersöker i sin avhandling hur första- och andraspråkstalare av svenska tolkar sammansatta ord, närmare bestämt nominala och adjektiviska sammansättningar. Avhandlingen baseras på en enkätstudie men tar sin utgångspunkt i en teoretisk diskussion inom ramen för bruksbaserad kognitiv lingvistik (t.ex. Langacker 2008, Bybee 2010). Den tar även upp ett lexikalt-semantiskt perspektiv samt flerspråkighets- och språkinlärningsaspekter. De centrala frågorna utifrån det bruksbaserade perspektivet kretsar kring förhållandet mellan lexikala enheter och schematiska mönster när det gäller tolkningen av sammansatta ord: Sammansättningar kan å ena sidan inläras, lagras, processas och tolkas som helheter, dvs. på samma sätt som icke-sammansatta ord; å andra sidan kan schematiska enheter påverka hur talarna tolkar sammansättningar. Det är ett vanligt antagande inom kognitiv lingvistik att den viktigaste faktorn i detta sammanhang är ordens frekvens: Frekventa element, dvs. element som förekommer ofta i talarnas språkliga input, lagras som helheter i det mentala lexikonet, medan sällsyntare element processas genom schematiska mönster och generella kognitiva principer. Därmed spelar även faktorn exponeringstid en roll: Ju längre tid en talare har utsatts för språklig input, desto högre blir graden av befästning av frekventa element. Eftersom det är exponeringstiden som främst skiljer L1- från L2-talare är termen främst känd från andraspråksforskningen. Loenheims fokus på skillnaden mellan dessa två grupper är

dock inte bara aktuell med tanke på andraspråksperspektivet men också relevant ur ett mer generellt kognitivt perspektiv.

Avhandlingen omfattar nio kapitel som följs av en sammanfattning på engelska. De första tre kapitlen innehåller den inledande diskussionen. Kapitel 1 presenterar avhandlingens upplägg och syfte samt ger en översikt över avhandlingens struktur. Kapitel 2 sammanfattar tidigare forskning om sammansättningar på svenska och andra språk. Diskussionen tar upp de semantiska relationerna mellan sammansättningsled (som t.ex. JÄMFÖRELSE eller SYFTE) som har undersökts inom ramen för olika s.k. relationstypologier. Fokus ligger dock på empirisk forskning kring hur sammansatta ord tolkas. Den visar att det är rimligt att urskilja vissa tolkningsstrategier snarare än en statisk uppsättning semantiska relationer, framför allt med hänsyn till tolkningen av okända sammansättningar. Två strategier framstår som särskilt relevanta: »egenskapsprojicering» och »relationslänkning». Tolkas t.ex. ordet *apörn* som 'örn som på något sätt liknar en apa' (egenskapsprojicering) eller som 'örn som har en tematisk relation till (t.ex. jagar) apor' (relationslänkning)? Dessa två konkurrerande strategier är även viktiga element i den empiriska undersökningen eftersom informanterna kan förväntas använda dem i sina försök att tolka experimentella, nybildade sammansättningar. En annan central fråga är hur talare identifierar sammansättningssemantiska huvudled: Är en *apörn* en örn eller en apa? Medan det för svenskans del anses vara klart att det finns en prefererad sammansättningsstruktur där huvudledet placeras till höger och modifierande element till vänster, saknas det större empiriska undersökningar om huruvida denna preferens påverkar själva tolkningsprocessen. Loenheim refererar dock studier som visar att olika preferenser i talarers L1 och L2 kan påverka hur sammansatta ord tolkas i de respektive språken. Detta kan också ligga bakom en del av de problem som L2-talare har med segmenteringen av svenska sammansättningar, enligt tidigare studier som Loenheim avslutningsvis diskuterar.

I kapitel 3 presenteras det teoretiska ramverket för den empiriska undersökningen, som utgörs av centrala begrepp, dels från bruksbaserad kognitiv lingvistik, där avhandlingen är starkast förankrad, dels från lexikalisk semantik. Loenheim behandlar de viktigaste begreppen inom bruksbaserad lingvistik som är relevanta för hennes undersökning, med särskilt fokus på förhållandet mellan lexikaliska och schematiska enheter. I bruksbaserad lingvistik framstår språkförmågan som en integrerad del av människans generella kognitiva förmågor, vilket bl.a. innebär att icke-språksspecifika faktorer som frekvens och saliens spelar en avgörande roll för hur enheter i individens språkliga input kategoriseras och representeras mentalt. Detta är inte begränsat till fyllda enheter (t.ex. ordet *zebrafisk*) utan gäller även schematiska enheter (t.ex. abstrakta sammansättningsmönster på olika schematiska nivåer som [NN], [N_{djur A}-N_{djur B}] eller [*zebra*-N]). Schemabegreppet är centralt inom kognitiv grammatik och relaterade ramverk som konstruktionsgrammatik, där scheman ibland beskrivs i form av »exemplar» (t.ex. Bybee 2013), dvs. abstraktioner över enskilda förekomster av språkliga enheter i input. Medan exemplarbegreppet åsyftar den kognitiva sidan, är konventionaliseringen av lexikaliska eller schematiska enheter ett resultat av sociala mekanismer i språkgemenskapen (jfr Schmidts (2015) »Entrenchment-and-Conventionalization Model»). Att ett ord är lexikaliserat (dvs. konventionaliserat) innebär alltså inte automatiskt att det uppvisar en hög grad av kognitiv befästning hos individuella

talare. Diskussionen av relevanta perspektiv från den lexikala semantiken fokuserar på termerna kompositionalitet, genomskinlighet och meningspotential (som hos Svanlund 2009 och Allwood 2003), och dessa termer kopplas även till (delvis) motsvarande kognitiva begrepp. Medan sammansättningar kan vara genomskinliga i den meningen att de är analyserbara enligt kända språkliga mönster, är detta inte det samma som kompositionalitet i betydelsen förutsägbarhet. I en sammansättnings meningspotential ingår däremot även kontextens betydelse för hur ordet tolkas, beroende på talarnas samlade språkliga erfarenheter. Detta är särskilt relevant vad gäller skillnaden mellan L1- och L2-talares tolkning av sammansatta ord eftersom meningspotentialerna kan vara olika för båda grupperna.

I kapitel 4–6 presenteras själva den empiriska undersökningen. I kapitel 4 redovisas metoden och materialet för enkätstudien. Här ingår även diskussionen av hypoteserna och de undersökta strukturerna samt presentationen av informanterna. Informantgruppen består av 190 ungdomar som studerar på olika studieförberedande gymnasieprogram (på sex svenska gymnasieskolor under 2015), därav 124 som har svenska som förstaspråk och 66 med svenska som andraspråk. Det är påfallande konsekvent, ur ett bruksbaserat perspektiv, att Loenheim inte bara skiljer mellan L1- och L2-talare (för det mesta baserat på självrapportering), utan indelar grupperna ytterligare i undergrupper utifrån kategorierna YTTERLIGARE L1 och EXPONERINGSTID (via variabeln STARTÅLDER). Det är sannolikt att informanterna i de olika undergrupperna inte har haft samma mängd svenskspråkig input, vilket har implikationer bl.a. för hur de hanterar frekventa sammansättningar kognitivt. I själva enkäten anger informanterna hur de tolkar presenterade sammansättningar (inom mer eller mindre kontextualiserande exempelmeningar). Enkäten består av två delar, en flervalsdel, där informanterna väljer mellan olika svarsalternativ, och en fritextdel, där de själva förklarar sin tolkning. På ett övergripande plan syftar hypoteserna på sammansättningarnas struktur och semantik utifrån ett kognitivt perspektiv. De kan sammanfattas enligt följande:

- a. Huvudledets placering till höger är starkt etablerad i nominala sammansättningar; informanterna identifierar det sista ledet som huvudledet.
- b. I adjektiviska sammansättningar är denna preferens mindre etablerad.
- c. Frekventa sammansättningar har en starkt konventionaliserad betydelse och tolkas mer samstämmigt än mindre frekventa och tillfälliga bildningar.

Ytterligare hypoteser avser skillnader mellan L1- och L2-talarna som relateras till variabeln exponeringstid, t.ex. hypotesen att L1-talarnas tolkningar av nominala sammansättningar i högre grad än L2-talarnas speglar den vanliga strukturen med huvudledet till höger eftersom schemat inte har uppnått samma grad av kognitiv befästning hos L2-talarna. Av samma anledning ställer Loenheim t.ex. upp hypotesen att samstämmigheten i L1-talarnas tolkningar vid etablerade och frekventa sammansättningar är högre än i L2-talarnas.

De undersökta strukturerna omfattar olika typer av nominala och adjektiviska sammansättningar som har testats på dels frekventa, dels mindre frekventa eller tillfälliga sammansättningar (se tablå 1). Undersökningarna går ut på att identifiera vilka tolkningsmönster informanterna prefererar. Detta gäller bl.a. huvudledets placering och för- och efterledets semantiska relationer, däribland kontrasten mellan jämförande egenkapsprojicering och tematisk relationslänkning.

Tablå 1. Undersökta strukturer i urval.

	struktur	mönster	exempel
nominala	huvudledets placering	[NN _{HUVUD}] vs [N _{HUVUD} N]	<i>spelkort, vagnbarn</i>
	jämförande egenskapsprojicering vs tematisk relationslänkning	[N _{egenskap} N] vs [N _{tematisk roll} N]	<i>apörn, skräpkruka, kvimmopräst, mansläkare</i>
	AGENT vs PATIENT vid verbavledning	[N _{AGENT} N] vs [N _{PATIENT} N]	<i>polismishandel, studentförakt</i>
adjektiviska	huvudledets placering	[AA _{HUVUD}] vs [A _{HUVUD} A] vs [AA]	<i>blågul, sötsur</i>
	egenskap vs orsak	[N _{egenskap} A] vs [N _{orsak} A]	<i>iskall, kryddstark</i>

Resultaten från enkätens flervalsdel utreds i kapitel 5 i form av detaljerade kvantitativa analyser som typiskt innehåller mycket noggranna deskriptiva analyser av tolkningspreferenserna och variationen i tolkningsmönstren samt statistiska analyser som påvisar vilka signifikanta skillnader som finns mellan de olika informantgrupperna. I kapitel 6 diskuteras resultaten från enkätens fritextdel i form av en detaljerad kvalitativ analys som även påvisar vissa kvantitativa tendenser.

I kapitel 7 och 8 sammanfattas och diskuteras analyserna. Loenheim påpekar att resultaten i stort sett bekräftar hypoteserna men också ger anledning till att (ur en kognitiv synvinkel) modifiera vissa antaganden om svenska sammansättningsstruktur. Eftersom det är omöjligt att här gå in på detaljerna nämner jag istället vad som kan uppfattas som övergripande tendenser. I [NN]-sammansättningar tolkar informanterna vanligtvis efterledet som huvudled. Detta tyder på att schemat som placerar huvudledet till höger är starkt etablerat. I mindre frekventa (dvs. mindre befästa) sammansättningar förekommer dock även avvikande tolkningar med förledet som huvudled. Det schematiska mönstret förefaller alltså mindre befäst än de enskilda sammansättningarna. Däremot hanteras [AA]-sammansättningarna inte på samma sätt som de nominala bildningarna. När informanterna tolkar tillfälligt bildade adjektiviska sammansättningar determinativt (dvs. när de identifierar ett semantiskt huvudled), prefererar informanterna istället snarare tolkningar med huvudledet till vänster. Vad gäller den semantiska relationen mellan för- och efterled väljer informanterna jämförande egenskapsprojicering framför relationslänkning i sina tolkningar. Detta kan primärt förklaras genom etablerade mönster på en delvis schematisk nivå (t.ex. [DJUR-N] som betecknar något som har vissa likheter med det nämnda djuret snarare än någon tematisk relation). På ett generellt plan kan man konstatera att långt ifrån alla informanter tolkar sammansatta ord på samma sätt eller enligt samma schan. Ändå visar resultaten att L1-talarna är mer samstämmiga och konventionella i sina tolkningar än L2-talarna, både när det gäller etablerade och frekventa sammansättningar och när det gäller sammansättningsmönster på olika schematiska nivåer som t.ex. [NN_{HUVUD}], [N_{PATIENT}N] eller [zebra-N]. L2-talarnas avvikande tolkningar kan förklaras dels genom att det kan finnas divergerande mönster i deras respektive L1 som aktiveras under tolkningsprocessen, dels genom att de har haft mindre svenskspråkig input. I brist på strukturella ledtrådar, dvs. kognitivt befästa enheter eller

mönster, använder informanterna sig av allmäknkognitiva principer eller kontextuell information i sina tolkningar.

Sammantaget utgör Loenheims avhandling ett viktigt bidrag till forskningen om svenska sammansättningar, i synnerhet genom att konsekvent fokusera på tolkningsperspektivet. Samtidigt kan den även läsas som ett bidrag till den bruksbaserade lingvistik i allmänhet där just förhållandet mellan fyllda och schematiska enheter är ett mycket aktuellt och fortfarande kontroversiellt ämne. Således poängterar Loenheim (i avslutningskapitlet 9) att vidare empirisk forskning behövs för att kunna slå fast om mycket abstrakta scheman som [XX_{huvud}] är kognitivt realistiska, dvs. om talare verkligen prefererar tolkningar med efterledet som semantiskt huvudled oberoende av ordklass. Detta är en mycket större teoretisk fråga som Loenheim naturligtvis inte kan svara på, utan bara anknyta till.

Litteratur

- Allwood, Jens, 2003: Meaning potentials and context. Some consequences for the analysis of variation in meaning. I: H. Cuyckens, R. Dirven & J. R. Taylor (red.): Cognitive approaches to lexical semantics. (Cognitive Linguistics Research 23.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter. S. 29–65.
- Bybee, Joan, 2010: Language, usage and cognition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan L., 2013: Usage-based theory and exemplar representations. I: T. Hoffmann & G. Trousdale (red.): The Oxford handbook of construction grammar. Oxford: Oxford University Press. S. 49–69.
- Langacker, Ronald W., 2008: Cognitive Grammar. A basic introduction. Oxford: Oxford University Press.
- Schmid, Hans-Jörg, 2015: A blueprint of the Entrenchment-and-Conventionalization Model. I: Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association 3. S. 3–25.
- Svanlund, Jan, 2009: Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology N.S. 52.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.

Steffen Höder

Lundin, Katarina: Att utbildas till svensklärare i teori och praktik. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 78.) 162 s. Lunds universitet 2018. ISSN 0347-8971, ISBN 978-91-88473-87-5.

Det är lätt att känna sig missmodig över den svenska skolans nutid och framtid när man följer debatten i nyhetsmedier och på sociala medier. Något av det missmodet griper mig också när jag först tittar på Katarina Lundins bok *Att utbildas till svensklärare i teori och praktik*. Är det verkligen någon som fortfarande utbildas till svensklärare, tänker